

Ірына Шкраба

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

СИЛА АНАЛОГІІ: АРФАГРАФІЧНЫ АСПЕКТ

Аналогія выступае як рухавік тэндэнцый моўнага развіцця, які прычыняецца да дзейнасці ўсіх сіл, здольных няспынна відазмяняць унутраную будову мовы, і ў той жа час яна – адзін з чыннікаў захавання сістэмнасці мовы, прызначаных акрэсліць такія важныя структурныя яе адзінкі, як парадыгмы. Агульнавядома, што сіла мовы – ва ўпарадкаванасці яе граматычных, марфалагічных, акцэнталагічных, арфаграфічных і іншых парадыгмаў.

Ёсць сфера навукі, якая цалкам прымае на сябе прэскрэпцыйныя функцыі, кіруе аналагічным размеркаваннем лексікі па правілах яе нарматыўнага напісання. Гэта арфаграфія – своеасаблівы нацыянальны стабілізатар моўнай стройнасці і гармоніі. Волевым рашэннем аб'яднання дасведчаных лінгвістаў вырашаецца лёс многіх слоў, іх формаў і пунктуацыйных сітуацый. У кантэксце сучаснай навукі, якая мае істотныя набыткі, напрацаваныя інтэлектам вядучых айчынных навукоўцаў, выкрышталізаваліся самыя розныя – слухныя і спрэчныя – думкі. Тым не менш шэсцьдзясят гадоў практычнай апрабачыі ранейшых правілаў, на жаль, поўна не выявілі «болевыя кропкі» некаторых пытанняў нашай арфаграфіі, прынамсі, не заслужылі належнай акадэмічнай увагі. Мноства арфаграфічных фактаў дагэтуль застаецца ў статусе інтэрпрэтацыйных мадэляў нашай мовы. Парадыгма ўсё яшчэ не можа набыць стройнасці і лагічнасці.

Правіла напісання падвоеных літар на сутыку марфем у строгім сэнсе нельга назваць правілам, бо адыход ад нормы дазволены і прадэманстраваны ў такой сэнсава расплывістай фразе: «Калі слова ўспрымаецца як невытворнае ў беларускай мове, літары не падвойваюцца» [1, с. 30]. Узнікае пытанне, калі ж слова ўспрымаецца як невытворнае і кім успрымаецца? Чаму строгае правіла саступіла месца інтуіцыйнаму адчуванню яго карыстальніка? Чым абумоўлена такое адступленне, якое па сутнасці з пазіцыі навуковасці (pro tanto: так трэба

пісаць заўсёды) сыходзіць на пазіцыю суб'ектывізму (pro tanto: так трэба пісаць у тым выпадку, калі здаецца («успрымаецца»), што слова невытворнае)? Чым прыстаўкі контр- (*контррэвалюцыя*), сюр- (*сюррэалізм*) і ад- (*аддукцыя*) адрозніваюцца ва ўспрыманні і функцыянальна ад прыставак ін- (*інавацыя*) і транс- (*трансудат*), калі пішуцца адметна? Тым больш, што правіла ўдакладняе: Дзве літары пішуцца «а с а б л і в а (?)» (падкрэслена мною. – *I. III.*) тады, калі ёсць словы і без прыстаўкі, а прыстаўка далучаецца да іншых каранёў» [1, с. 30]. Але ў такім выпадку нараджаецца неабвержнае пярэчанне: побач з *карэспандэнт* – існуе *рэспандэнт*, *аперицэпцыя* – *перицэпцыя*, *ірэальны* – *рэальны*, *дысімуляцыя* – *сімуляцыя*, *інавацыя* – *навацыя*. Значыць, гэтыя словы павінны пісацца праз падвоеныя літары: *каррэспандэнт*, *апперицэпцыя*, *іррэальны*, *дыссімуляцыя*, *іннавацыя*. Пішуцца ж інакш, і становіцца відавочна, што яны выходзяць за межы загадкавага вынятку: а с а б л і в а.

Па-другое, чаму празрыстае сваёй матывацыйнай слова з двума каранёвымі і сэнсава важкімі марфемамі *беллетрыстыка*, падтрыманае актыўнаўжывальным і ўстойлівым выразам *belles-lettres* (прыгожае пісьменства) павінна дэманстраваць, хоць і апасродкавана, графічна, прыкрою няздольнасць беларуса асэнсаваць французскамоўную матывацыю? Пішам жа мы *галоўурач*, *палітмусоўка*, *дыппрадстаўнік*, *раддом*, калі першы складнік – карань слова або яго частка. Такім чынам, арфаграфічны канон ніяк не прычыняецца да нарматыўнага аспекту ўжывання такіх слоў. А з улікам той акалічнасці, што ў цяперашні час лавіна новых слоў абрынулася на беларускую мову і настойліва патрабуе якогасьці арфаграфічнага прадпісання, гэта пытанне набывае першаступенную значнасць паводле актуальнасці. Арфаграфія ж перадала сваю функцыю ўкладальнікам новых слоўнікаў, відавочна, са спадзяваннем на іх імператыўную кваліфікацыю такіх слоў як вытворных (у выпадку разумення прыстаўкі як марфемы) або як невытворных (у выпадку невылучэння прыстаўкі як марфемы) і адпаведна на дазвол суб'ектыўнай кадыфікацыі абранага з двух варыянтаў напісання. Тут варта далучыцца да думкі, што

«прыняцце рашэння... уяўляе выбар адной ступені свабоды, найбольш удалай з гледзішча таго аб'екта, які выбірае. Аднак яго рашэнне можа быць памылковым» [2, с. 42].

Не патрабуе доказу думка, што ў арфаграфіі не павінна быць суб'ектыўных (калі яны роўныя дваістым) рашэнняў. Шэраг новых слоў, якія патрабуюць арфаграфічнага асэнсавання, пакінуты на волю альтэрнатыўнага лёсу, напрыклад, *нэт-(m)op*, *ад(д)ыкцыя*, *кра(с)совер*, *стры(п)пластыка*, *гіпер(р)эалізм*, *андэр(р)айтынг*, *фільм(м)ейкер*. Як цяпер правільна пісаць: *Талін* ці па-новаму *Таллінн*? Удакладненне для геаграфічных назваў не пададзена.

Разбежнасць лексікаграфічнай падачы новых слоў пацвярджае надзённасць праблемы. Надышоў час адэкватнай ацэнкі моўных фактаў і вызначэння бясспрэчнай скіраванасці дынамікі іх лексікаграфічнага адлюстравання, мінімізацыі дапушчальнасці выбару напісання праз пошук аб'ектыўных, дакладна акрэсленых падстаў.

Літаратура

1. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мінск: Нац. цэнтр прававой інформ. Рэсп. Беларусь, 2008. – 144 с.
2. Гумилёв, Л.Н. Тысячелетие вокруг Каспия / Л.Н. Гумилев. – М.: Мишель и КО, 1993. – 336 с.